

Raghuvansha 14 by Kalidas

——
रघुवंशं सर्गः १४ कालिदासकृतम्

——
Document Information

Text title : raghuvansha14

File name : raghuvansha14.itx

Category : major_works, svara, kAlidAsa

Location : doc_z_misc_major_works

Author : kalidasa

Transliterated by : Arvind Kolhatkar akolhatkar at rogers.com

Proofread by : Arvind Kolhatkar akolhatkar at rogers.com

Latest update : October 03, 2005

Send corrections to : sanskrit at cheerful dot c om

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

March 24, 2024

sanskritdocuments.org

रघुवंशं सर्गः १४ कालिदासकृतम्

भर्तुः प्रणाशादथ शोचनीयं दशान्तरं तत्र समं प्रपन्ने ।
अपश्यतां दाशरथी जनन्यौ छेदादिवोपघ्नतरोर्ब्रतत्यौ ॥ १४-१ ॥

उभावुभाभ्यां प्रणतौ हतारी यथाक्रमं विक्रमशोभिनौ तौ ।
विस्पष्टमस्त्रान्धतया न दृष्टौ ज्ञातौ सुतस्पर्शसुखोपलम्भात् ॥ १४-२ ॥

आनन्दजः शोकजमश्रुबाष्पस्तयोरशीतं शिशिरो बिभेद ।
गङ्गासरखोर्जलमुष्णतप्तं हिमाद्रिनिस्स्यन्द इवावतीर्णः ॥ १४-३ ॥

ते पुत्रयोर्नैर्ऋतशस्त्रमार्गानार्द्रानिवाङ्गे सदयं स्पृशन्तौ ।
अपीप्सितं क्षत्रकुलाङ्गनानां न वीरसूशब्दमकामयेताम् ॥ १४-४ ॥

क्लेशावहा भर्तुरलक्षणाहं सीतेति नाम स्वमुदीरयन्ती ।
स्वर्गप्रतिष्ठस्य गुरोर्महिष्यावभक्तिभेदेन वधूर्वन्दे ॥ १४-५ ॥

उत्तिष्ठ वत्से ननु सानुजोऽसौ वृत्तेन भर्ता शुचिना तवैव ।
कृच्छ्रं महतीर्ण इव प्रियार्हां तामूचतुस्ते प्रियमप्यमिथ्या ॥ १४-६ ॥

अथाभिषेकं रघुवंशकेतोः प्रारब्धमानन्दजलैर्जनन्योः ।
निर्वर्तयामासुरमात्यवृद्धास्तीर्थाहृतैः काञ्चनकुम्भतोयैः ॥ १४-७ ॥

सरित्समुद्रान्सरसीश्च गत्वा रक्षःकपीन्द्रैरुपपादितानि ।
तस्यापतन्मूर्ध्नि जलानि जिष्णोर्विन्ध्यस्य मेघप्रभवा इवापः ॥ १४-८ ॥

तपस्विवेषक्रिययापि तावद्यः प्रेक्षणीयः सुतरां बभूव ।
राजेन्द्रनेपथ्यविधानशोभा तस्योदितासीत्पुनरुक्तदोषा ॥ १४-९ ॥

स मौलरक्षोहरिभिः ससैन्यस्तूर्यस्वनानन्दितपौरवर्गः ।
विवेश सौधोद्गतलाजवर्षामुत्तोरणामन्वयराजधानीम् ॥ १४-१० ॥

सौमित्रिणा सावरजेन मन्दमाधूतबालव्यजनो रथस्थः ।
धृतातपत्रो भरतेन साक्षादुपायसंघात इव प्रवृद्धः ॥ १४-११ ॥

प्रासादकालागुरुधूमराजिस्तस्याः पुरो वायुवशेन भिन्ना ।
 वनान्निवृत्तेन रघूत्तमेन मुक्ता स्वयं वेणिरिवाबभासे ॥ १४-१२ ॥
 श्वश्रूजनानुष्ठितचारुवेषां कर्णीरथस्थां रघुवीरपत्नीम् ।
 प्रासादवातायनदृश्यबन्धैः साकेतनार्योऽञ्जलिभिः प्रणमुः ॥ १४-१३ ॥
 स्फुरत्प्रभामण्डनमानसूयं सा बिभ्रती शाश्वतमङ्गरागम् ।
 रराज शुद्धेति पुनः स्वपुयै संदर्शिता वह्निगतेव भर्त्रा ॥ १४-१४ ॥
 वेश्मानि रामः परिवर्हवन्ति विश्राण्य सौहार्दनिधिः सुहृद्भ्यः ।
 बाष्पायमानो बलिमन्निकेतमालेरख्यशेषस्य पितुर्विवेश ॥ १४-१५ ॥
 कृताञ्जलिस्तत्र यदम्ब सत्यान्नाभ्रश्यत स्वर्गफलाद्गुरुर्नः ।
 तच्चिन्त्यमानं सुकृतं तवेति जहार लज्जां भरतस्य मातुः ॥ १४-१६ ॥
 तथैव सुग्रीवबिभीषणादीनुपाचरत्कृत्रिमसंविधाभिः ।
 संकल्पमात्रोदितसिद्धयस्ते क्रान्ता यथा चेतसि विस्मयेन ॥ १४-१७ ॥
 सभाजनायोपगतान्स दिव्यान्मुनीन्पुरस्कृत्य हतस्य शत्रोः ।
 शुश्राव तेभ्यः प्रभवादि वृत्तं स्वविक्रमे गौरवमादधानम् ॥ १४-१८ ॥
 प्रतिप्रयातेषु तपोधनेषु सुखादविज्ञातगतार्धमासान् ।
 सीतास्वहस्तोपहृताग्र्यपूजात्रक्षःकपीन्द्रान्विससर्ज रामः ॥ १४-१९ ॥
 तच्चात्मचिन्तासुलभं विमानं हृतं सुरारेः सह जीवितेन ।
 कैलासनाथोद्वहनाय भूयः पुष्पं दिवः पुष्पकमन्वमंस्त ॥ १४-२० ॥
 पितुर्नियोगाद्वनवासमेवं निस्तीर्य रामः प्रतिपन्नराज्यः ।
 धर्मार्थकामेषु समां प्रपेदे यथा तथैवावरजेषु वृत्तिम् ॥ १४-२१ ॥
 सर्वासु मातुष्वपि वत्सलत्वात्स निर्विशेषप्रतिपत्तिरासीत् ।
 षडाननापीतपयोधरासु नेता चमूनामिव कृत्तिकासु ॥ १४-२२ ॥
 तेनार्थवाँल्लोभपराङ्मुखेन तेन घृता विघ्नभयं क्रियावान् ।
 तेनास लोकः पितृमान्विनेत्रा तेनैव शोकापनुदेव पुत्री ॥ १४-२३ ॥
 स पौरकार्याणि समीक्ष्य काले रेमे विदेहाधिपतेर्दुहित्रा ।
 उपस्थितश्चारु वपुस्तदीयं कृत्वोपभोगोत्सुकयेव लक्ष्म्या ॥ १४-२४ ॥
 तयोर्यथाप्रार्थितमिन्द्रियार्थानासेदुषोः सद्मसु चित्रवत्सु ।
 प्राप्तानि दुःखान्यपि दण्डकेषु संचिन्त्यमानानि सुखान्यभूवन् ॥ १४-२५ ॥

अथाधिकस्निग्धविलोचनेन मुखेन सीता शरपाण्डुरेण ।
 आनन्दयित्री परिणेतुरासीदनक्षरव्यञ्जितदोहदेन ॥ १४-२६ ॥
 तामङ्कमारोप्य कृशाङ्गयष्टिं वर्णान्तराक्रान्तपयोधराग्राम् ।
 विलज्जमानां रहसि प्रतीतः पप्रच्छ रामां रमणोऽभिलाषम् ॥ १४-२७ ॥
 सा दष्टनीवारबलीनि हिंस्रैः संबद्धवैखानसकन्यकानि ।
 इयेष भूयः कुशवन्ति गन्तुं भागीरथीतीरतपोवनानि ॥ १४-२८ ॥
 तस्यै प्रतिश्रुत्य रघुप्रवीरस्तदीप्सितं पार्श्वचरानुयातः ।
 आलोकयिष्यन्मुदितामयोध्यां प्रासादमभ्रंलिहमारुरोह ॥ १४-२९ ॥
 ऋद्धापणं राजपथं स पश्यन्विगाह्यमानां सरयूं च नौभिः ।
 विलासिभिश्चाध्युषितानि पौरैः पुरोपकण्ठोपवनानि रेमे ॥ १४-३० ॥
 स किंवदन्तीं वदतां पुरोगः स्ववृत्तमुद्दिश्य विशुद्धवृत्तः ।
 सर्पाधिराजोरुभुजोऽपसर्पं पप्रच्छ भद्रं विजितारिभद्रः ॥ १४-३१ ॥
 निर्बन्धपृष्ठः स जगाद सर्वं स्तुवन्ति पौराश्चरितं त्वदीयम् ।
 अन्यत्र रक्षोभवनोषितायाः परिग्रहान्मानवदेव देव्याः ॥ १४-३२ ॥
 कलत्रनिन्दागुरुणा किलैवमभ्याहृतं कीर्तिविपर्ययेण ।
 अयोधनेनाय इवाभितप्तं वैदेहिबन्धोर्हृदयं विदद्रे ॥ १४-३३ ॥
 किमात्मनिर्वादकथामुपेक्षे जायामदोषामुत संत्यजामि ।
 इत्येकपक्षाश्रयविक्रवत्वादासीत्स दोलाचलचित्तवृत्तिः ॥ १४-३४ ॥
 निश्चित्य चानन्यनिवृत्ति वाच्यं त्यागेन पत्न्याः परिमार्ष्टुमैच्छत् ।
 अपि स्वदेहात्किमुतेन्द्रियार्थाद्यशोधनानां हि यशो गरीयः ॥ १४-३५ ॥
 स संनिपत्यावरजान्हतौजास्तद्विक्रियादर्शनलुप्तहर्षान् ।
 कौलीनमात्माश्रयमाचक्षे तेभ्यः पुनश्चेदमुवाच वाक्यम् ॥ १४-३६ ॥
 राजर्षिवंशस्य रविप्रसूतेरुपस्थितः पश्यत कीदृशोऽयम् ।
 मत्तः सदाचारशुचैः कलङ्कः पयोदवातादिव दर्पणस्य ॥ १४-३७ ॥
 पौरैषु सोऽहं बहुलीभवन्तमपां तरंगेष्विव तैलबिन्दुम् ।
 सोढुं न तत्पूर्वमवर्णमीशे आलानिकं स्थाणुरिव द्विपेन्द्रः ॥ १४-३८ ॥
 तस्यापनोदाय फलप्रवृत्तावुपस्थितायामपि निर्व्यपेक्षः ।

त्यक्षामि वैदेहसुतां पुरस्तात्समुद्रनेमिं पितुराज्ञयेव॥ १४-३९॥
 अवैमि चैनामनघेति किंतु लोकापवादो बलवान्मतो मे ।
 छाया हि भूमेः शशिनो मलत्वेनारोपिता शुद्धिमतः प्रजाभिः॥ १४-४०॥
 रक्षोवधान्तो न च मे प्रयासो व्यर्थः स वैरप्रतिमोचनाय ।
 अमर्षणः शोणितकाङ्क्षया किं पदा स्पृशन्तं दशति द्विजिह्वः॥ १४-४१॥
 तदेव सर्गः करुणार्द्रचित्तैर्न मे भवद्भिः प्रतिषेधनीयः ।
 यद्यर्थिता निर्हृतवाच्यशल्यान्प्राणान्मया धारयितुं चिरं वः॥ १४-४२॥
 इत्युक्तवन्तं जनकात्मजायां नितान्तरूक्षाभिनिवेशमीशम् ।
 न कश्चन भ्रातृषु तेषु शक्तो निषेद्धुमासीदनुमोदितुं वा॥ १४-४३॥
 स लक्ष्मणं लक्ष्मणपूर्वजन्मा विलोक्य लोकत्रयगीतकीर्तिः ।
 सौम्येति चाभाष्य यथार्थभाषी स्थितं निदेशे पृथगादिदेश॥ १४-४४॥
 प्रजावती दोहदशंसिनी ते तपोवनेषु स्पृहयालुरेव ।
 स त्वं रथी तद्व्यपदेशनेयां प्रापय्य वाल्मीकिपदं त्यजैनाम्॥ १४-४५॥
 स शुश्रुवान्मातरि भार्गवेन पितुर्नियोगात्प्रहृतं द्विषद्वत् ।
 प्रत्यग्रहीदग्रजशासनं तदाज्ञा गुरुणां? ह्यविचारणीया॥ १४-४६॥
 अथानुकूलश्रवणप्रतीतामत्रस्त्रुभिर्युक्तधुरं तुरंगैः ।
 रथं सुमन्नप्रतिपन्नरश्मिमारोप्य वैदेहसुतां प्रतस्थे॥ १४-४७॥
 सा नीयमाना रुचिरान्प्रदेशान्प्रियं करो मे प्रिय इत्यनन्दत् ।
 नाबुद्ध कल्पद्रुमतां विहाय जातं तमात्मन्यसिपत्रवृक्षम्॥ १४-४८॥
 जुगूह तस्याः पथि लक्ष्मणो यत्सव्येतरेण स्फुरता तदक्षणा ।
 आख्यातमस्यै गुरु भावि दुःखमत्यन्तलुप्तप्रियदर्शनेन॥ १४-४९॥
 सा दुर्निमित्तोपगताद्विषादात्सद्यःपरिस्नानमुखारविन्दा ।
 राज्ञः शिवं सावरजस्य भूयादित्याशशंसे करणैरबाह्यैः॥ १४-५०॥
 गुरोर्नियोगाद्वनितानां वनान्ते साध्वीं सुमित्रातनयो विहास्यन् ।
 अवार्यतेवोत्थितवीचिहस्तैर्जहोर्दुहित्रा स्थितया पुरस्तात्॥ १४-५१॥
 रथात्स यन्ना निगृहीतवाहान्तां भ्रातृजायां पुलिनेऽवतार्य ।
 गङ्गां निषादाहृतनौविशेषस्ततार संधामिव सत्यसंधः॥ १४-५२॥

अथ व्यवस्थापितवाक्कथंचित्सौमित्रिरन्तर्गतबाष्पकण्ठः ।
 औत्पातिकं मेघ इवाश्मवर्षं महीपतेः शासनमुञ्जगारः॥ १४-५३॥
 ततोऽभिषङ्गानिलविप्रविद्धा प्रभ्रश्यमानाभरणप्रसूना ।
 स्वमूर्तिलाभप्रकृतिं धरित्रीं लतेव सीता सहसा जगाम॥ १४-५४॥
 इक्ष्वाकुवंशप्रभवः कथं त्वां त्यजेदकस्मात्पतिरार्यवृत्तः ।
 इति क्षितिः संशयितेव तस्यै ददौ प्रवेशं जननी न तावत्॥ १४-५५॥
 सा लुप्तसंज्ञा न विवेद दुःखं प्रत्यागतासुः समतप्यतान्तः ।
 तस्याः सुमित्रात्मजयत्नलब्धो मोहादभूत्कष्टतरः प्रबोधः॥ १४-५६॥
 न चावदद्भर्तुर्वर्णमार्या निराकरिष्णोर्वृजिनादृतेऽपि ।
 आत्मानमेवं स्थिरदुःखभाजं पुनः पुनर्दुष्कृतिनं निनिन्द॥ १४-५७॥
 आश्वस्य रामावरजः सतीं तामाख्यातवाल्मीकिनिकेतमार्गः ।
 निग्नस्य मे भर्तृनिदेशरौक्ष्यं देवि क्षमस्वेति बभूव नम्रः॥ १४-५८॥
 सीता तमुत्थाप्य जगाद वाक्यं प्रीतास्मि ते सौम्य चिराय जीव ।
 विडौजसा विष्णुरिवाग्रजेन भ्रात्रा यदित्थं परवानसि त्वम्॥ १४-५९॥
 श्वश्रूजनं सर्वमनुक्रमेण विज्ञापय प्रापितमत्प्रणामः ।
 प्रजानिषेकं मयि वर्तमानं सूनोरनुध्यायत चेतसेति॥ १४-६०॥
 वाच्यस्त्वया मद्बचनात्स राजा वह्नौ विशुद्धामपि यत्समक्षम् ।
 मां लोकवादश्रवणादहासीः श्रुतस्य किं तत्सदृशं कुलस्य॥ १४-६१॥
 कल्याणबुद्धेरथवा तवायं न कामचारो मयि शङ्कनीयः ।
 ममैव जन्मान्तरपातकानां विपाकविस्फूर्जिथुरप्रसह्यः॥ १४-६२॥
 उपस्थितां पूर्वमपात्य लक्ष्मीं वनं मया सार्धमसि प्रपन्नः ।
 तदास्पदं प्राप्य तयातिरोषात्सोढास्मि न त्वद्भवने वसन्ती॥ १४-६३॥
 निशाचरोपप्लुतभर्तृकाणां तपस्विनीनां भवतः प्रसादात् ।
 भूत्वा शरण्या शरणार्थमन्यं कथं प्रपत्स्ये त्वयि दीप्यमाने॥ १४-६४॥
 किंवा तवात्यन्तवियोगमोघे कुर्यामुपेक्षां हतजीवितेऽस्मिन् ।
 स्याद्रक्षणीयं यदि मे न तेजस्तदीयमन्तर्गतमन्तरायः॥ १४-६५॥
 साहं तपः सूर्यनिविष्टदृष्टिरूर्ध्वं प्रसूतेश्चरितुं यतिष्ये ।
 भूयो यथा मे जननान्तरेऽपि त्वमेव भर्ता न च विप्रयोगः॥ १४-६६॥

नृपस्य वर्णाश्रमपालनं यत्स एव धर्मो मनुना प्रतीतः ।
 निर्वासिताप्येवमतस्त्वयाहं तपस्विसामान्यमवेक्षणीया ॥ १४-६७ ॥
 तथेति तस्याः प्रतिगृह्य वाचं रामानुजे दृष्टिपथं व्यतीते ।
 सा मुक्तकण्ठं व्यसनातिभाराच्चक्रन्द विग्रा कुररीव भूयः ॥ १४-६८ ॥
 नृत्यं मयूराः कुसुमानि वृक्षा दर्भानुपात्तान्विजहूर्हरिण्यः ।
 तस्याः प्रपन्ने समदुःखभावमत्यन्तमासीद्रुदितं वनेऽपि ॥ १४-६९ ॥
 तामभ्यगच्छद्भुदितानुकारी कविः कुशेध्माहरणाय यातः ।
 निषादविद्धाण्डजदर्शनोत्थः श्लोकत्वमापद्यत यस्य शोकः ॥ १४-७० ॥
 तमश्रु नेत्रावरणं प्रमृज्य सीता विलापाद्विरता ववन्दे ।
 तस्यै मुनिर्दोहदलिङ्गदर्शी दाश्वान्सुपुत्राशिषमित्युवाच ॥ १४-७१ ॥
 जाने विसृष्टां प्रणिधानतस्त्वां मिथ्यापवादक्षुभितेन भर्त्रा ।
 तन्मा व्यथिष्ठा विषयान्तरस्त्वं प्राप्तासि वैदेहि पितुर्निकेतम् ॥ १४-७२ ॥
 उत्खातलोकत्रयकण्ठकेऽपि सत्यप्रतिज्ञेऽप्यविकल्थनेऽपि ।
 त्वां प्रत्यकस्मात्कलुषप्रवृत्तावस्त्येव मन्युर्भरताग्रजे मे ॥ १४-७३ ॥
 तवोरुकीर्तिः श्वशुरः सखा मे सतां भवोच्छेदकरः पिता ते ।
 धुरि स्थिता त्वं पतिदेवतानां किं तन्न येनासि ममानुकम्प्या ॥ १४-७४ ॥
 तपस्विसंसर्गविनीतसत्त्वे तपोवने वीतभया वसास्मिन् ।
 इतो भविष्यत्यनघप्रसूतेरपत्यसंस्कारमयोविधिस्ते ॥ १४-७५ ॥
 अशून्यतीरां मुनिसंनिवेशैस्तमोपहृत्त्रिं तमसां वगाह्य ।
 तत्सैकतोत्सङ्गबलिक्रियाभिः संपत्स्यते ते मनसः प्रसादः ॥ १४-७६ ॥
 पुष्पं फलं चार्तवमाहरन्त्यो बीजं च बालेयमकृष्टरोहि ।
 विनोदयिष्यन्ति नवाभिषङ्गामुदारवाचो मुनिकन्यकास्त्वाम् ॥ १४-७७ ॥
 पयोघटैराश्रमबालवृक्षान्संवर्धयन्ती स्वबलानुरूपैः ।
 असंशयं प्राक्तनयोपपत्तेः स्तनंधयप्रीतिमवाप्स्यसि त्वम् ॥ १४-७८ ॥
 अनुग्रहप्रत्यभिनन्दिनीं तां वाल्मीकिरादाय दयार्द्रचेताः ।
 सायं मृगाध्यासितवेदिपार्श्वं स्वमाश्रमं शान्तमृगं निनाय ॥ १४-७९ ॥
 तामर्पयामास च शोकदीनां तदागमप्रीतिषु तापसीषु ।

निर्विष्टसारां पितृभिर्हिमांशोरन्त्यां कलां दर्श इवौषधीषु॥ १४-८०॥

ता इङ्गदीस्नेहकृतप्रदीपमास्तीर्णमेध्याजिनतल्पमन्तः ।

तस्यै सपर्यानुपदं दिनान्ते निवासहेतोरुटजं वितेरुः ॥ १४-८१॥

तत्राभिषेकप्रयता वसन्ती प्रयुक्तपूजा विधिनातिथिभ्यः ।

वन्त्येन सा वल्कलिनी शरीरं पत्युः प्रजासंततये बभार॥ १४-८२॥

अपि प्रभुः सानुशयोऽधुना स्यात्किमुत्सुकः शक्रजितोऽपि हन्ता ।

शशंस सीतापरिदेवनान्तमनुष्ठितं शासनमग्रजाय॥ १४-८३॥

बभूव रामः सहसा सबाष्पस्तुषारवर्षीव सहस्यचन्द्रः ।

कौलीनभीतेन गृहान्निरस्ता न तेन वैदेहसुता मनस्तः॥ १४-८४॥

निगृह्य शोकं स्वयमेव धीमान्वर्णाश्रमावेक्षणजागरूकः ।

स भ्रातृसाधारणभोगमृद्धं राज्यं रजोरिक्तमनाः शशास॥ १४-८५॥

तामेकभार्यां परिवादभीरोः साध्वीमपि त्यक्तवतो नृपस्य ।

वक्षस्यसंघट्टसुखं वसन्ती रेजे सपत्नीरहितेव लक्ष्मीः॥ १४-८६॥

सीतां हित्वा दशमुखरिपुर्नोपमेये यदन्यां

तस्या एव प्रतिकृतिसखो यत्क्रतूनाजहार ।

वृत्तान्तेन श्रवणविषयप्रापिणा तेन भर्तुः

सा दुर्वारं कथमपि परित्यागदुःखं विषेहे॥ १४-८७॥

इति श्रीरघुवंशे महाकाव्ये कविश्रीकालिदासकृतौ

सीतापरित्यागो नाम चतुर्दशः सर्गः ॥

Encoded and Proofread by Arvind Kolhatkar akolhatkar at rogers.com

Raghuvansha 14 by Kalidas

pdf was typeset on March 24, 2024

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com

